

Číselné řady: Teorie, praxe a paradoxy

Matematika pro ekonomickou praxi

Jiří Fišer

Moravská vysoká škola Olomouc

20. listopadu 2025

- 1 Motivace a historie
- 2 Definice a základní pojmy
- 3 Geometrická řada a fraktály
- 4 Nutná podmínka konvergence
- 5 Harmonická řada
- 6 Kritéria konvergence
- 7 Aplikace v praxi

Proč se učíme řady?

- **Historický kontext:** Řady vznikly z praktické potřeby počítat majetek, úrodu a dluhy.
- **Babylón (2000 př. n. l.):**
  - ▶ Bankéři řešili otázku: „*Kdy se zdvojnásobí dlužná částka?*“
  - ▶ Jde o předchůdce dnešní finanční matematiky (složené úročení).
- **Dnešní aplikace v ekonomii:**
  - ▶ Spoření a anuity (součet geometrické řady).
  - ▶ Oceňování nekonečných dluhopisů (perpetuity).
  - ▶ Diskontované cash-flow (DCF modely).

Význam

Pochopení principu nekonečných řad je nutné pro správné chápání dlouhodobých finančních instrumentů.

Paradox: Může být nekonečno konečné?

Zénón z Eleje - Paradox Achilla a želvy

- Achilles (běžec) nikdy nedohoní želvu, protože musí nejdřív doběhnout tam, kde želva byla před chvílí.
- Vzniká nekonečně mnoho stále kratších časových úseků:
 $t_1 + t_2 + t_3 + \dots$

Matematické rozuzlení:

- Intuitivně víme, že ji předběhne.
- Matematicky: **Součet nekonečného množství čísel může být konečné číslo.**
- Příklad: $\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \dots = 1$

Posloupnost vs. Řada

Je třeba striktně rozlišovat:

Posloupnost (a_n)

- Seznam čísel seřazených za sebou.
- Oddělovač: čárka.
- Příklad: 1, 2, 4, 8, 16, ...
- Zkoumáme n -tý člen (a_n) .

Řada $\sum a_n$

- **Součet** členů posloupnosti.
- Oddělovač: plus.
- Příklad: $1 + 2 + 4 + 8 + \dots$
- Zkoumáme součet (s) .

Definice součtu řady

Součet řady definujeme jako limitu posloupnosti částečných součtů s_n :

$$s = \lim_{n \rightarrow \infty} s_n = \lim_{n \rightarrow \infty} (a_1 + a_2 + \dots + a_n)$$

Řada $\sum_{n=1}^{\infty} a_n$ může mít:

① **Konečný součet** (Konverguje)

▶ $\sum \frac{1}{2^n} = 1$. V ekonomii žádoucí stav (rovnováha).

② **Nekonečný součet** (Diverguje k $+\infty$ nebo $-\infty$)

▶ $1 + 2 + 3 + \dots = \infty$.

③ **Nemá součet** (Osciluje)

▶ $1 - 1 + 1 - 1 + \dots$ (součet skáče mezi 0 a 1).

Geometrická řada

Pro ekonomii nejdůležitější typ řady.

$$\sum_{n=1}^{\infty} a_1 \cdot q^{n-1} = a_1 + a_1 q + a_1 q^2 + \dots$$

kde q je **kvocient**.

Podmínka konvergence:

- Řada konverguje $\iff |q| < 1$ (tj. $q \in (-1; 1)$).

Vzorec pro součet (když $|q| < 1$)

$$s = \frac{a_1}{1 - q}$$

Poznámka: Pokud $|q| \geq 1$, řada diverguje (nebo osciluje).

Aplikace: Kochova vložka (Matematický paradox)

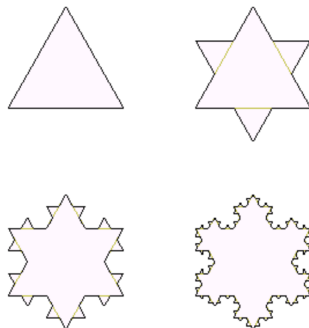
Představte si útvar, který vzniká postupným přidáváním trojúhelníků na strany předchozího útvaru.

Obvod (Délka hranice):

- V každém kroku se délka zvětší o $1/3$ (kvocient $q = 4/3$).
- $q > 1 \implies$ Geometrická posloupnost **diverguje**.
- **Obvod je nekonečný!**

Obsah (Plocha):

- Přidáváme stále menší trojúhelníčky.
- Ty tvoří geometrickou řadu s $q = \frac{4}{9}$.
- $q < 1 \implies$ Řada **konverguje**.
- **Obsah je konečný!**

Paradox: Nekonečně dlouhá čára, která ohraničuje konečnou plochu.

Nutná podmínka konvergence (NPK)

Věta (Nutná podmínka)

Pokud řada $\sum a_n$ konverguje, pak musí platit:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} a_n = 0$$

Logika: Aby součet nepřerostl přes hlavu, musí být přičítaná čísla zanedbatelná.

POZOR! (Častá chyba)

- $\lim a_n = 0$ **nestačí** k tomu, aby řada konvergovala!
- Je to podmínka *nutná*, nikoliv *postačující*.

Harmonická řada: Klasický "chyták"

Základní harmonická řada:

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n} = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \dots$$

- Splňuje NPK? **ANO** ($\lim \frac{1}{n} = 0$).
- Konverguje? **NE**, součet je nekonečný (diverguje).
- Diverguje pomalu: $s_{1000} = 7,485\dots$, $s_{1000000} = 14,392\dots$.

Zobecněná harmonická řada:

$$\sum \frac{1}{n^k}$$

- Pokud $k > 1$ (např. $\frac{1}{n^2}$): **Konverguje** (členy klesají rychle).
- Pokud $k \leq 1$ (např. $\frac{1}{n}$, $\frac{1}{\sqrt{n}}$): **Diverguje** (klesají pomalu).

Řady s nezápornými členy

Definice

Řada $\sum a_n$ má nezáporné členy, pokud $a_n \geq 0$ pro všechna n .

Důležitá vlastnost:

- Protože stále přičítáme kladná čísla (nebo nulu), součet s_n neustále roste (je neklesající).
- Taková řada buď konverguje (narazí na strop), nebo diverguje k $+\infty$. Nemůže oscilovat.

Pro tyto řady máme silná kritéria:

- Limitní podílové
- Limitní odmocninové
- Srovnávací (Limitní srovnávací)

Limitní podílové kritérium (D'Alembertovo)

Vhodné, když člen a_n obsahuje **faktoriály** ($n!$) nebo **exponenciály** (3^n).
Spočítáme limitu podílu sousedních členů:

$$L = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{a_{n+1}}{a_n}$$

Rozhodnutí:

- $L < 1 \implies$ **Konverguje**
- $L > 1 \implies$ **Diverguje**
- $L = 1 \implies$ Nevíme (zkusit jiné kritérium)

Příklad: $\sum \frac{1}{n!}$.

$$\lim \frac{\frac{1}{(n+1)!}}{\frac{1}{n!}} = \lim \frac{n!}{(n+1)!} = \lim \frac{1}{n+1} = 0 < 1 \implies \text{Konv.}$$

Limitní odmocninové kritérium (Cauchyho)

Vhodné, když je celý člen "**na n -tou**".

Spočítáme limitu n -té odmocniny:

$$L = \lim_{n \rightarrow \infty} \sqrt[n]{a_n}$$

Rozhodnutí: (Stejně jako u podílového)

- $L < 1 \implies$ **Konverguje**
- $L > 1 \implies$ **Diverguje**
- $L = 1 \implies$ Nevíme

Příklad: $\sum \left(\frac{2n}{3n+1} \right)^n$.

$$L = \lim \sqrt[n]{\left(\frac{2n}{3n+1} \right)^n} = \lim \frac{2n}{3n+1} = \frac{2}{3} < 1 \implies \text{Konv.}$$

Limitní srovnávací kritérium (Metoda "selského rozumu")

Jak vyřešit složité zlomky s polynomy?

Princip: Pro obrovská n se řada chová stejně jako její "dominantní" členy. Konstanty a nižší mocniny zanedbáváme.

Příklad 1: $\sum \frac{1}{3n+5}$

- Pro $n \rightarrow \infty$ je 5 zanedbatelné.
- Chová se jako $\sum \frac{1}{3n} = \frac{1}{3} \sum \frac{1}{n}$.
- Harmonická řada $(1/n)$ diverguje $\implies$ **Původní řada diverguje.**

Příklad 2: $\sum \frac{1}{(4n-3)^2}$

- Zanedbáme -3.
- Chová se jako $\sum \frac{1}{(4n)^2} = \frac{1}{16} \sum \frac{1}{n^2}$.
- Řada typu $1/n^2$ ($k = 2 > 1$) konverguje $\implies$ **Původní řada konverguje.**

Spoření a finance (Anuity)

Řada finančních vzorců vychází z geometrické řady.

Budoucí hodnota (Future Value) Pravidelně spoříme částku A s úrokovou mírou r . Kolik naspoříme za n let?

- Pokud ukládáme vždy na konci období (**spoření polhůtní**):

$$FV = A \cdot \frac{(1+r)^n - 1}{r}$$

- Pokud ukládáme vždy na začátku období (**spoření předlhůtní**):

$$FV = A \cdot (1+r) \frac{(1+r)^n - 1}{r}$$

Věčná renta (Perpetuita) Chci dostávat částku R navždy. Kolik musím vložit dnes (PV)? Jde o součet *nekonečné* geometrické řady:

$$PV = \frac{R}{r}$$

Úloha:

Kolik naspoříme za 5 let, ukládáme-li počátkem každého roku 500 Kč?
Roční úroková míra je 4 %, úroky se připisují na konci roku.

Řešení:

- Úroková sazba $r = 0,04$.
- Počet období $n = 5$.
- Využijeme (předlhuční) vzorec:
- Výpočet:

$$FV = A \cdot (1 + r) \frac{(1 + r)^n - 1}{r}$$

$$\begin{aligned} FV &= 500 \cdot (1 + 0,04) \cdot \frac{(1 + 0,04)^5 - 1}{0,04} \\ &= 500 \cdot 1,04 \cdot \frac{1,04^5 - 1}{0,04} \doteq 2\,816,49 \text{ Kč} \end{aligned}$$

Spoření a finance (Anuity)

Úloha:

Kolik naspoříme za 5 let, ukládáme-li počátkem každého roku 500 Kč?
Roční úroková míra je 4 %, úroky se připisují na konci roku.

Zahrňte zdanění.

Řešení:

- Úroková sazba $r = 0,04$.
- Počet období $n = 5$.
- Využijeme (předlhůtní, zdanění) vzorec:

$$FV = A \cdot (1 + r \cdot 0,85) \frac{(1 + r \cdot 0,85)^n - 1}{r}.$$

- Výpočet:

$$\begin{aligned} FV &= 500 \cdot (1 + 0,04 \cdot 0,85) \cdot \frac{(1 + 0,04 \cdot 0,85)^5 - 1}{0,04 \cdot 0,85} \\ &= 500 \cdot 1,034 \cdot \frac{1,034^5 - 1}{0,034} \doteq 2766,86 \text{ Kč} \end{aligned}$$

- ① **Geometrická řada:** Základ financí. Konverguje pro $|q| < 1$.
- ② **Kochova vložka:** Ukazuje, že konečná plocha může mít nekonečný obvod.
- ③ **Nutná podmínka:** $\lim a_n \neq 0 \implies$ Divergence.
- ④ **Harmonická řada:** $1/n$ diverguje, $1/n^2$ konverguje.
- ⑤ **Kritéria:**
  - ▶ Máme faktoriál? $\rightarrow$ Podílové.
  - ▶ Máme "vše na n -tou"? $\rightarrow$ Odmocninové.
  - ▶ Máme ve jmenovateli polynom? $\rightarrow$ Srovnávací (škrtneme nižší mocniny a konstanty).

Děkuji za pozornost.